

KVALTERRORISTERNA BEHÖVS

Profeter som likt en ropandes röst i öknen varnar för kommande katastrofer om inte mänskligheten ändrar sitt beteende har alltid funnit, människor som fungerat som väckarklockor, som pekat på risker och givit impulser till förändrade politiska ställningstaganden och initierat nya teknologier. Miljödebatten är kanske överbefolkad av sådana "kvalterrorister", men de behövs, och kommer fortsättningsvis att behövas, menar Rabbe Kurtén.

Text: Rabbe Kurtén

I *Ikaros* 2011:1 skrev **Lars Hertzberg** en artikel med rubriken "Moralismen och miljödebatten", där han gjorde sig till tolk för alla dem som tröttnat på moraliserandet och på alla katastrofscenarier som presenteras i miljödebatten. Lars Hertzberg är inte först, redan på 50-talet lanserade **Ingemar Hedenius** begreppet "kvalterrorister" i ett försök att värja sig mot liknande tendenser i den dåvarande debattmiljön. Jag kan hålla med Hertzberg i att miljödebatten behöver en metadiskussion kring prioriteringar, ansvar och möjliga ställningstaganden inför frågornas komplexitet. Jag vill ändå starkt protestera mot en del av de åsikter han gav uttryck för i sin artikel, inte mot hans trötthet, Hertzberg må själv ta ansvar för sin egna känslomässiga reaktioner, men mot den världsbild och den historiesyn - "*Ja, har ett enda miljöproblem någonsin fått en tillfredsställande lösning eller ens rört sig i positiv riktning? Jo, smogen i London har man i varje fall kommit till rätta med. Och en del vattendrag har man lyckats rädda.*" - han ger uttryck åt.

Hösten 1962 gav **Rachel Carson** ut boken *Silent Spring* (svensk titel *Tyst Vår*), en bok som kan sägas utgöra en av de första impulserna till den organiserade miljörörelsen. I boken pekar hon bland annat på fågeldöden som en icke önskad sidoeffekt av en ökande användning av alla slags industriella bekämpningsmedel. I Sverige hade ornitologen **Karl Borg** redan på 50-talet slagit larm om och pekat ut kvicksilver och betning av utsäde som en av möjliga orsaker till fågeldöden. Hans teorier avvisades kraftfullt av experter och tillverkare av kvicksilverhaltiga betmedel.

Larmsignalerna ledde dock till en omfattande forskningsinsats. Med hjälp av extremt känsliga analysmetoder – det kunde räcka med ett prov skrapat från en vingpenna på en uppstoppad fågel – och Naturhistoriska Riksmuseets

systematiska dokumentation av sina samlingar av uppstoppade fåglar kunde man skapa långa tidsserier som illustrerade hur kvicksilverhalten i fåglarna hade varierat med tiden. På det sättet kunde man spåra misstänkta källor till kvicksilverföroreningarna i naturen. Man fann bland annat att kvicksilverhalten i frötätande småfåglar på ett systematiskt sätt korrelerade med den kraftigt ökade användningen av kvicksilver för betning av utsäde under 40-talet. En annan viktig källa var den omfattande användningen av kvicksilver

inom massa- och pappersindustrin. Denna användning ledde till att organiskt kvicksilver spred sig i sjöar och vattendrag, och anrikades i den ekologiska näringskedjan. Kvicksilvret stannar i kroppen och lagras i fiskars fettvävnader. Gäddor som ligger högt i rovfiskarnas näringskedja uppvisade mycket höga halter, liksom de fiskätande rovfåglarna.

Betning av utsäde med kvicksilver förbjöds eller begränsades i Sverige redan under senare hälften av 60-talet, likaså har användningen av kvicksilver inom industrin kraftigt begränsats. En kombination av

Ingen enskild åtgärd löser alla problem, och när ett problem eventuellt får en tillfredsställande lösning så dyker tusen nya problem upp runt hörnet, processen blir aldrig färdig.

larm, forskning, politiska åtgärder och teknologisk utveckling har gjort att den av kvicksilver förorsakade fågeldöden har hejdats åtminstone här i Norden. Inom EU arbetar man idag för ett införande av ett totalförbud.

Ett annat exempel. Lars Hertzberg skrev litet föraktfullt om "*en del vattendrag*" som man lyckats rädda. I början av 60-talet läste jag i det svenska Industriförbundets mycket påkostade tidskrift *Industria* en krönika kring frågan om

avloppsrening och industriavloppens farlighet. Skribenten föreslog att varje industri som använder vatten från ett rinnande vattendrag skulle tvingas placera sitt avloppsutsläpp uppströms i förhållande till sitt eget vattenintag, så att ett kretsloppstänkande på det sättet skulle bli naturligt. Krönikan väckte ingen större uppmärksamhet då, sågs väl närmast som en krumelur i debatten, fortfarande uppfattade många naturen som en oändlig resurs både när det gällde att ta emot och ta hand om mänskligt avfall och när det gällde att förse mänskligheten med användbara nyttigheter av olika slag. Fortfarande har ett konsekvent kretsloppstänkande inte slagit igenom i full skala, men allt fler har insett att jordens resurser inte är oändliga, särskilt som mänsklig verksamhet i dag är av samma storleksordning som andra naturprocesser. Men avloppsfrågan fick så småningom en fungerande lösning åtminstone i Sverige även om många ekonomer länge protesterade och hävdade att ett krav på rening av industrins avlopp var helt ekonomiskt orealistiskt och skulle få flera tunga industrier att gå omkull. Under 70-talet genomfördes en kartläggning av industrins avloppssituation, krav på rening av både industrins och kommuners avlopp infördes och avloppsrening genomfördes. I dag har Sveriges sjöar och vattendrag återhämtat sig, och man kan bada i Mälaren till och med i Stockholms innerstad.

Man talar ibland om 68-radikalernas orealistiska förväntningar och en därmed sammanhängande djup besvikelse, världen förändrades inte så snabbt och så genomgripande som många av oss hoppades. På ett område har vi dock upplevt en genomgripande förändring och det är i synen på miljön, det gäller både människans praktiska kollektiva verksamhet och människors vardagliga inställning. Mycket av det som ännu för 50 år sedan av otaliga experter förklarades vara totalt ekonomiskt orealistiskt uppfattas i dag som självklarheter, naturen är inte oändlig, kretsloppstänkande och återvinning är att föredra framför en allt snabbare irreversibel omvandling av ändliga resurser till oanvändbart avfall, det finns ett värde i den mångfald som genom evolutionsmekanismer uppkommit på jorden under miljontals år för att nu nämna några exempel.

Denna förändring av vår inställning och vår praxis i förhållande till miljön är, som jag ser det, resultatet av enskilda moraliserande profeters ropande röst, av de många enskilda människornas försök att genom sina konsumtionsval och sitt sätt att leva försöka bidra till att minska den mänskliga belastningen på den övriga naturen, av ibland modiga, politiska beslut, av nya ekonomiska ramar och av ny inriktning, medvetet eller omedvetet, inom teknisk utveckling. Ingen enskild åtgärd löser alla problem, och **när ett problem eventuellt får en tillfredsställande lösning så dyker tusen nya problem upp runt hörnet, processen blir aldrig färdig.** Men alla komponenterna behövs om vi skall utvecklas åt rätt håll, mot en alltmer hållbar balans mellan vår mänskliga verksamhet och klotets ändliga resurser. I den utvecklingen är *kvalterroristerna* eller, om man hellre vill kalla dem så, *profeterna eller väckarklockorna*, inte minst viktiga.

Hertzberg svarar

Rabbe Kurtén skriver: "På ett område har vi dock upplevt en genomgripande förändring och det är i synen på miljön, det gäller både människans praktiska kollektiva verksamhet och människors vardagliga inställning." Det är väl på den punkten våra åsikter skiljer sig mest.

Jovisst, hela föreställningen om miljöns sårbarhet och mänsklighetens ekologiska ansvar innebär en enorm vetandeförskjutning under den senare hälften av 1900-talet (något jag skrev om i *Ikaros* 2007: 3). Frågan är hur djupt den här medvetenheten har trängt. Rör det sig om något mera än en retorisk förändring?

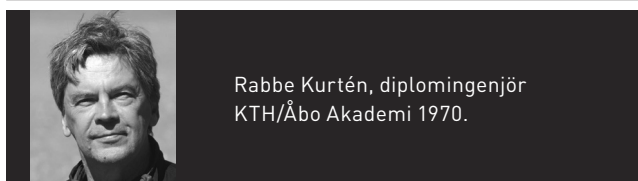
Jovisst, folk har börjat sortera sitt avfall, många har slutat tvätta sina mattor i Finska viken. Men samtidigt har både bil- och flygtrafiken i västvärlden mångfaldigats under den ekologiska eran. Med andra ord har vår vardagliga inställning egentligen inte på något avgörande sätt förändrats i en för miljön gynnsam riktning.

Och hur ligger det till med vår kollektiva verksamhet? Man har inte lyckats komma överens om en förnyelse av Kyotoavtalet, lyxkruyssarna tillåts fortfarande dumpa sitt avfall i Östersjön, EU-parlamentet flyger fortfarande av och an mellan Bryssel och Strasbourg osv. Avståndet mellan föresatser och reella åtgärder är hisnande.

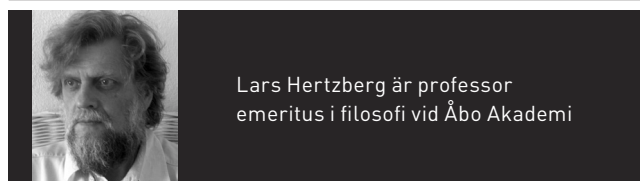
Miljöriktighet har blivit ett slags hobby för medelklassen i Europa och USA, men jag ser inga tecken på att det stora flertalet politiker eller vanliga medborgare i västvärlden skulle ha tagit till sig att mänsklighetens trygga fortlevnad är beroende av en radikal förändring i vår livsstil.

Väckarklockorna gör onekligen en viktig insats. Men den insatsen blir förfelad om mänskligheten bara vänder ryggen till och somnar om. Man kan förstås säga att mänskligheten i så fall har sig själv att skylla. Det är den moralistiska utvägen. Där moralismen tar vid upphör kommunikationen.

Alternativt kan man söka andra vägar att nå fram till väljare och konsumenter. I det sammanhanget vore det säkert fruktbart att vid sidan av riskerna också peka på möjligheterna, bland annat genom att visa på miljöframgångar i det förflutna – vilket Kurtén ger exempel på.

Rabbe Kurtén, diplomingenjör
KTH/Åbo Akademi 1970.

Lars Hertzberg är professor
emeritus i filosofi vid Åbo Akademi